

LÄHDE

HISTORIATIETEELLINEN AIKAKAUSKIRJA 2017

Vertaisarvioitu tieteellinen aikakauskirja
14. vuosikerta
aikakauskirjalahde.wordpress.com

Julkaisija:
Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys ry.

Päätoimittaja:
Miika Raudaskoski
miika.raudaskoski@uef.fi

Toimitussihteerit:
Antti Härkönen, Mikko Kohvakka, Jenni Merovuo, Chloe Wells

Kansi:
Jenni Merovuo

Taitto:
Miika Raudaskoski

ISSN 2489-6195

Susanna Pirnes

Pelkoa ja uhkakuvia

Suomalaisen median kuva Venäjän toiminnasta arktisella alueella

Abstrakti

Venäjä on pinta-alaltaan suurin arktinen valtio ja se hallinnoi Koillisväylän liikennettä, sekä suuria luonnonvaraesiintymiä arktisilla meri- ja maa-alueillaan. Kansallisten intressien turvaaminen on arktisten valtioiden (Venäjä, Norja, Tanska, Yhdysvallat, Kanada, Suomi, Ruotsi, Islanti) toiminnan keskeinen lähtökohta. Suomella on historiallisesti tiiviit suhteet Ruotsiin ja Venäjään, mitkä heijastuvat myös arktisen yhteistyön areenoille. Suomalaiseen identiteettipolitiikkaan liittyvä näkemys Venäjästä vihollisena, heijastuu myös arktiseen kontekstiin, vaikka alueen tulkinta rauhan ja yhteistyön paradigman kautta onkin yleinen.

Venäjä kuvataan usein suomalaisessa lehdistössä uhkakuvien kautta. Arktinen alue taas näyttäytyy usein stereotyyppisenä, eksoottisena paikkana. Vakiintuneet tavat puhua arktisesta alueesta liittyvät ilmastonmuutoksen nopeuteen ja niihin taloudellisiin mahdollisuuksiin, joita muutos tuo mukanaan. Ristiriita arktisen alueen kuvaamisessa toisaalta mahdollisuuksien paikkana ja toisaalta potentiaalisen sotilaallisen konfliktin näyttämönä näkyy median esittämässä arktisen alueen kuvastossa.

Tässä artikkelissa selvitetään, millä tavalla Venäjää kuvataan suomalaisessa mediassa arktisen kontekstissa. Artikkelin taustana toimii suomalaisen Venäjä-pelon ja median venäläiskuvien tutkimus. Aineistoa lähestytään temaattisen analyysin keinoin. Artikkelin lähtökohtana on pyrkimys paikantaa niitä keskeisiä teemoja, jotka liittyvät Venäjän toimintaan arktisella alueella kahdessa suomalaisessa sanomalehdessä – Lapin Kansassa ja Helsingin Sanomissa.

Asiasanat: Venäjä, arktinen alue, pelko, uhkakuvat, media

Johdanto

Venäjän-pelko Suomessa on aihe, joka aika ajoin nousee esiin suomalaisessa julkisessa keskustelussa. Uudenlaiset uhkakuvat, kuten hallitsematon siirtolaisuus, kyberuhkat ja ympäristöriskit valtaavat mediatilaa Venäjästä uutisoitaessa.

Pelko-keskustelu on usein liittynyt Venäjällä tapahtuneisiin poliittisiin muutoksiin tai kriiseihin, monesti myös sotilaallisiin konflikteihin, kuten tapahtui Venäjän vallattua Krimin niemimaan vuonna 2014. Kiinnitin huomiota vuosina 2014–2015 varsin aktiiviseen kirjoitteluun *Lapin Kansassa* ja *Helsingin Sanomissa*, missä journalistit ja kansalaiset

ilmaisivat huolensa Venäjän arktisella alueella lisääntyneen sotilaallisen varustautumisen myötä.¹ Kyselytutkimusten mukaan Venäjää pelätään² nykyisin enemmän kuin vielä muutama vuosi sitten, mihin on vaikuttanut kansainvälispoliittinen tilanne, eritoten Venäjän toimet Ukrainassa.

Tämä keskustelu johti pohtimaan sitä, liitetäänkö Venäjän toimintaan arktisella alueella erityisiä uhkakuvia tai pelkoja. Lapin näkökulmasta sijainti arktisella alueella³ saattoi olla syy siihen, miksi Venäjän sotilastukikohtien avaaminen Suomen rajan läheisyyteen herätti huolestuneisuutta erityisesti pohjoisessa. Toisaalta oman kiinnostuksen herättäjänä aiheeseen on toiminut 1980-luvun lopulla Suomessa käyty ympäristötuhokeskustelu, missä Neuvostoliitolla oli merkittävä rooli pelkojen ja uhkakuvien luoja.⁴

Viime vuosina Venäjän toimet pohjoisilla alueilla on nähty usein ristiriitaisessa valossa. Venäjän taloudelliset intressit arktisilla alueilla ovat valtavat sen suurten hiilivetyvarantojen vuoksi, mutta arktinen palvelee myös Venäjän nykyistä poliittista eliittiä suurvaltaidentiteetin rakentamisessa, johon kytkeytyvät Venäjän ”ikiaikainen” pohjoisuus, luonnonvarat ja Venäjän pohjoisten alueiden koko ja merirajojen pituus. Olennainen osa pohjoisen politiikkaa ovat myös Venäjän arktiset alkuperäiskansat, joiden perinteiset elintavat ovat vaarassa arktisen alueen muutoksen vuoksi.⁵ Venäjän Kansallisen turvallisuuden ohjelmassa arktinen alue mainitaan juuri energiaressurssiensa vuoksi paikkana, missä pitkällä tähtäimellä on olemassa riski kansainväliseen konfliktiin.⁶

Suomen puheenjohtajuus Arktisessa neuvostossa (2017–2019) tuonee arktisen kehittämisen ympäristö- ja turvallisuushaasteet entistä ajankohtaisemmiksi ja näkyvämmiksi myös mediassa. Arktinen merkitsee kuitenkin yhä enenevässä määrin käyttämättä olevia luonnonvaroja ja liiketoimintamahdollisuuksia. Se käy ilmi eri valtioiden arktisia strategioita lukemalla ja julkista keskustelua seuraamalla.⁷ Tässä artikkelissa tarkastellaan mediassa

¹ Venäjä varustaa vanhaa suomalaishyllyä arktisille sotajoukoille. HS 14.01.2015; Venäjä lisää sotilaallista voimaa – jalkaväkiprikaati saapui lähelle Suomen rajaa. HS 13.01.2015; Venäjä keskittää asevoimaa pohjoiseen. HS 08.02.2015; Venäjä vahvistaa varuskuntaansa Suomen rajan tuntumassa. HS 08.02.2015.

² Suomalaisten Venäjän-pelko kaksinkertaistunut neljässä vuodessa, HS 27.09.2014. Tulokseen vaikutti todennäköisesti aktiivinen pohdiskelu mediassa siitä, voisiko Ukrainan kohtalo toistua myös Suomen kohdalla.

³ Viitaan tässä arktisella alueella napapiirin pohjoispuoliseen alueeseen, vaikka Suomen arktinen strategia määrittelee koko Suomen arktiseksi alueeksi. Suomen arktinen strategia 2013. Valtioneuvoston kansallian julkaisusarja 14/2013.

⁴ Arktiseen ympäristöön kohdistuvat riskit nousivat valtakunnalliseksi uutisaiheeksi Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen 1986. Mediassa käyty keskustelu kietoutui vahvasti Venäjän ympäristöuhkien ympärille. Lapissa huolta herätti erityisesti Kuolan niemimaan teollisuuden päästöt ja Lapissa esiintyneet selittämättömät metsätuhot. Kts. perusteellinen selvitys mediassa käydystä keskustelusta Väliaverron 1996.

⁵ Alkuperäiskansojen kohtelu Venäjällä on herättänyt huolta arktisen yhteistyön parissa. Venäjän alkuperäiskansojen kirjo arktisella alueella on hyvin laaja, mutta kansojen itsemääräämisoikeudet ja kielioikeudet eivät ole toteutuneet, minkä lisäksi alkuperäiskansoja Arktisessa neuvostossa edustava järjestö RAIPON on julistettu ulkomaiseksi agentiksi. Barents observer 28.01.2016.

⁶ Strategija natsionalnoi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii do 2020 goda, 2009.

⁷ Arktinen alue – uusia mahdollisuuksia Suomelle. Kokoomuksen eduskuntaryhmä.

<http://www.kokoomus.fi/assets/arktinen-raportti.pdf>; Paavo Lipponen. Pohjoinen tahtotila. Suomen edellytykset arktiseen talouskasvuun. [https://ek.fi/wp-content/uploads/Pohjoinen tahtotila.pdf](https://ek.fi/wp-content/uploads/Pohjoinen_tahtotila.pdf); Kai Paananen: Venäjä, Itämeri ja arktinen yhteistyö Suomen mahdollisuuksina, Domus baltica, pulloposti nro 24/2013,

esitettyjä teemoja liittyen Venäjän toimintaan arktisella alueella 1990-luvulla, sekä 2000- ja 2010-luvuilla.⁸

Artikkelin aineisto koostuu sanomalehtiartikkeleista ajanjaksolta 1994–2016, mutta selkeä painopiste on 2010-luvulla. Olen kerännyt aineistoni *Helsingin Sanomien* digitaalisesta arkistosta ja *Lapin Kansan* artikkelit Suomen Media-arkistosta hakusana-yhdistelmällä ”venäjä AND uhka* AND arkti*⁹”. Hakusana-yhdistelmäni⁹ ohjasi löytämään sellaista aineistoa, jossa potentiaalisesti käsiteltäisiin Venäjän arktiseen alueeseen liitettyjä uhkakuvia. Aineiston rajaus voi tuottaa yksipuolisen kuvan arktista aluetta koskevasta kirjoittelusta, mutta on perusteltua siksi, että artikkelin tarkoituksena ei ole luoda kokonaiskuvaa arktista aluetta koskevasta uutisoinnista, vaan pyrkiä tuomaan esiin niitä keskeisiä diskursseja, joissa rakennetaan kuvaa potentiaalisesti uhkaavasta Venäjän toiminnasta arktisella alueella. Aineisto on koodattu käyttäen atlas.ti –ohjelmaa.

Taulukko 1. Aineiston määrä ja jakautuminen ajanjaksoittain¹⁰

Ajanjakso	Helsingin Sanomat	Lapin Kansa
1996–1997	18 (7 %)	37 (15 %)
2008–2009	10 (4 %)	20 (8 %)
2012–2016	77 (31 %)	88 (35 %)
Yhteensä (N=250)	105 (42 %)	145 (58 %)

Hypoteesinä aineistonkeruuta ohjaamassa on ollut ajatus suomalaisten Venäjä-pelosta ja Venäjään usein liitetyistä uhkakuvista. Käsillä oleva artikkeli kuitenkin rajautuu arktisen kontekstiin, jota olen tarkastellut valtakunnallisen ja maakunnallisen sanomalehden

<http://www.centrumbalticum.org/pulloposti/ven%C3%A4j%C3%A4-it%C3%A4meri-ja-arktinen-yhteisty%C3%B6-suomen-mahdollisuuksina>; Suomi tavoittelee kasvua arktisilta merialueilta, Tekes 22.01.2014, <http://www.tekes.fi/nyt/uutiset-2014/suomi-tavoittelee-kasvua-arktisilta-merialueilta/>; Heinäluoma: Suomi tarvitsee arktisen yhteistyön ministerin, HS 09.11.2013.

⁸ 1990-luvulta ja 2000-luvulta aineistoa kertyi verrattain vähän suhteessa 2010-lukuun. Silti 1990-luku on mukana analyysissä nimenomaan osoittamassa niitä muutoksia, joita Venäjän arktiseen alueeseen liittyvässä keskustelussa on tapahtunut. Toisaalta aineiston vähäinen määrä myös kertoo siitä, että ”arktinen” ei ollut samalla tavoin yleinen termi 1990-luvulla kuin nykyään (vrt. Barentsin alue 1990-luvulla).

⁹ Päädyin tähän rajaukseen, koska esimerkiksi hakusanat venäjä ja arkti* tuottivat yli 1102 hakutulosta aikavälille 1.1.1994 - 31.12.2006.

¹⁰ Aineisto kerättiin Suomen Media-arkistosta ja Helsingin Sanomien arkistosta. Haku tehtiin ajanjaksolle 01.01.1994–31.12.2016 siitä syystä, että Media-arkisto sisältää Lapin Kansan digitaalisessa muodossa vasta vuodesta 1994 alkaen. Aineiston kokonaismäärä em. ajanjaksolle oli HS (173) ja LK (244). Huomionarvoista on, että osa artikkeleista esiintyi aineistossa kahteen kertaan ja osa oli tutkimukseen kelpaamatonta, kuten esim. tv-ohjelmatiedot. Artikkelissa käytetyt vuodet valittiin sillä perusteella, että haluttiin verrata eri ajanjaksoina mediassa käytyä keskustelua. Kävi kuitenkin ilmi, että keskustelu on aktivoitunut reilusti 2010-luvulla ja siksi varhaisemmat ajanjaksot jäivät analyysissä vähemmälle.

näkökulmasta. Artikkelissa ei keskitytä sanomalehtien Venäjä-uutisoinnin vertailuun, mutta yhteenvedo-luvussa pohdin tätä kysymystä liittyen uutisoinnin eroihin ja yhteneväisyyksiin. Empiirisen aineiston lisäksi tukeudun tutkimus-kirjallisuuteen suomalaisen Venäjä-pelon, mediatutkimuksen ja arktisen alueen tutkimuksen aihepiireistä. Analysoin aineistoani temaattisen analyysin avulla. Temaattinen analyysi tai teemoittelu antaa mahdollisuuden poimia verrattain laajasta aineistosta tutkimusongelmaa valaisevia teemoja.¹¹ Pysin löytämään keskeiset aiheet, jotka esiintyvät aineistossa Venäjän arktisista uhkakuvista kirjoitettaessa. Tällöin on mahdollista vertailla eri teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa.¹²

Median roolia julkisen keskustelun organisoijana voidaan arvioida kehystämisen käsitteen kautta. Määrätyt kehykset ohjaavat journalistista toimintaa, jonka avulla uutisaihe tai ilmiö asetetaan tulkinnalliseen kontekstiin, joka kertoo mistä jutussa on kyse ja antaa samalla ohjeen sen lukemiselle.¹³ Journalismin tutkijat ovat median ja kansalaisten Venäjä-kuvia tutkiessaan havainneet, että ennakkokäsitykset Venäjästä ohjaavat tulkintoja uhkan, mahdollisuuden tai toiseuden tulkintakehyksiin.¹⁴ Jukka Pietiläinen on tutkinut Venäjä-uutisoitua Suomessa ja havainnut, että Suomessa uutisointi ei ole kansainvälisesti arvioituna poikkeuksellisen kielteistä, mutta ukiin liittyvät uutiset näyttäisivät painottuvan enemmän 2000-luvulla kuin 1990-luvun alussa, jolloin Venäjään liitettiin enemmän mahdollisuuksiin painottuvia uutisia.¹⁵ Uutiset ovat tarinoita paitsi muotonsa vuoksi, myös siksi, että ihmiset tulkitsevat niitä sellaisina silloinkin, kun yksittäiset uutistekstit eivät täyttäisikään tarinan kriteerejä.¹⁶ Kulttuurin jaetut tarinat tarjoavat perustan yhteisille käsityksille ja tulkinnoille.¹⁷ Mediatutkimuksessa median tuottamia sisältöjä voidaan tutkia narratiiveina, vaikka objektiivisuuteen pyrkivä uutiskuvaus ei ensisilmäyksellä vaikuta kertomukselta. Minua kiinnostaa, esiintyykö Venäjän arktista käsittelevissä jutuissa toistuvia teemoja, joita voisi tulkita kertomuksina. Hyödynnän analyysissäni edellä mainittuja uhkan, mahdollisuuden ja toiseuden tulkintakehyksiä, sekä teema-analyysiä.

Venäjä-pelko Suomessa

Liitan nykyisen Venäjä-pelon historialliseen ryssäviha-ilmiöön. Aiheen urauurtavana tutkimuksena pidetään Matti Klingen *Vihan veljistä valtiososialismiin*, missä Klinge osoittaa, ettei ryssäviha Suomessa ollut vuosisataista vaan sai alkunsa sisällissodan vuosina 1917–1918.¹⁸ Timo Vihavainen on samoilla linjoilla ja toteaa, että vuotta 1918 voidaan pitää ryssävihan alkusysäyksenä.¹⁹ Ryssäviha ei heidän mukaansa siis ole ikaikainen suomalaisten ominaisuus, vaikka Klingen tutkimusta on myös kritisoitu ja esitetty, että viha juontaa juurensa

¹¹ Eskola & Suoranta 2003 (1998), 174.

¹² Eskola & Suoranta 2003 (1998), 174.

¹³ Ojajärvi & Valtonen 2011, 30.

¹⁴ Ojajärvi & Valtonen 2011, 31.

¹⁵ Pietiläinen, 2011, 172; 180-181. Jukka Pietiläinen tutki uhan ja mahdollisuuden esiintymistä Helsingin Sanomissa hakemalla uutisia yhdistelmällä uhka/mahdollisuus ja Venäjä.

¹⁶ Nieminen & Pantti 2009, 126.

¹⁷ Patterson & Monroe 1998.

¹⁸ Klinge 1972 (viitattu Karemaa 2006, 490).

¹⁹ Vihavainen 2013, 201.

jo 1700-luvulta.²⁰ Samoin Venäjän-pelon voidaan ajatella juontuvan vanhemmasta, syväkulttuurisesta tasosta, jonka kuvaavia piirteitä ovat uhkaavuus, pelko ja toiseus²¹. Vilho Harle ja Sami Moisio liittävät ”ryssävihan” kansalliseen identiteettiin, jolla kansallista identiteettiä on rakennettu korostamalla Venäjän ja venäläisten toiseutta ja jopa vihollisuutta.²² Suomessa on tutkittu runsaasti suomalaisten käsityksiä Venäjästä, sekä median luomaa Venäjä-kuvaa.²³ Pentti Raittila on vertaillut suomalaisten asenteita venäläisiä kohtaan vuosina 1989 ja 2000. Hän on tutkimuksessaan *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten toisina* purkanut mediassa rakentunutta kuvaa venäläisyydestä. Raittila perustaa analyysinsä *kulttuurisen muistin* käsitteelle. Kulttuurisella muistilla hän tarkoittaa kulttuurin piirissä olevia puhetekoja ja käytäntöjä, joissa historia yhdistyy nykyisyyden kanssa.²⁴ Venäjän-pelon tutkimukseen liitettynä kulttuurisen muistin käsite toimii taustaolettamana sille, että nämä tiedostetut ja tiedostamattomat rakenteet sisältävät vuosisatojen aikana kertyneitä aineksia, jotka aktuaalistuvat yhteiskunnallisen tilanteen muuttuessa.²⁵

Suomalaisten mielikuva Neuvostoliitosta ja sen uhkaavuudesta muuttui 1960– 70-luvuilla hyvinkin paljon, kun vanha ryssäviha ja -pelko jäivät taustalle.²⁶ Vesa Puuronen on nostanut esiin venäläisvihan ja rodullistamisen *Rasistinen Suomi* teoksessaan. Hänen mukaansa Suomessa hallitsevat puhettavat venäläisistä ovat sidoksissa aikakauteen ja hän on jakanut puhettavat kolmeen kategoriaan. Vuoden 1917 aikana venäläis-diskurssissa voimistui rodullistava venäläisviha, joka näkyi puhettavassa. Toisen maailmansodan jälkeen rodullistaminen purkaantui ja tilalle tuli neuvostoystävyyden diskurssi ja NL:n hajoamisen jälkeen uudelleen rodullistaminen tai kulttuurillistaminen.²⁷ Puuronen esittää, että vanha ”ryssäviha” (*lainausmerkit VP*) on yleistynyt Neuvostoliiton hajottua ja käyttää esimerkkinä tuosta uudesta ryssävihasta muun muassa ProKarelia -yhdistystä, jonka tarkoituksena on saada Karjalan luovutetut alueet palautettua Suomen yhteyteen.²⁸

Median tarinoiniin liittyy usein myös uhkakuvia, joihin kytkeytyy vahvasti pelon elementti. Pelko on kautta aikojen toiminut vallankäytön välineenä ja sen kytkös politiikkaan on aina ollut tiivis, jolloin pelko on tunteen lisäksi myös poliittinen väline²⁹. Pelko syntyy meidän ulkopuolella ja projisoituu vieraaseen, ”toiseen”. Pelkoreaktio on itsessään riippuvainen tietyistä jo olemassa olevista kertomuksista, jotka kertovat mikä ja ketkä ovat pelottavia.³⁰ Timo Vihavaisen mukaan suomalaisen kansallisuuden kannalta Venäjä on ollut mahdollinen kuolemanuhka. Suomalaiset ovat vierastaneet Venäjän uskontoa ja yhteiskunnallisia

²⁰ Karemaa 2006, 290.

²¹ Raittila 2011, 126

²² Harle & Moisio 2000, 65.

²³ Esim. Helsingin Sanomien säätiön rahoittama: Venäjä Suomen mediassa 2009–2011 -hanke.

²⁴ Raittila 2004, 39.

²⁵ Raittila 2014, 40.

²⁶ Raittila 2004, 65.

²⁷ Puuronen 2011, 79.

²⁸ Puuronen 2011, 80.

²⁹ Robin 2004 (viitattu Koskela 2009, 71).

³⁰ Ahmed 2003, 199.

instituutioita, sekä sotilaallista voimaa. Tällöin pysyvänä tekijänä suhteissa on ollut suomalaisten Venäjää kohtaan tuntema pelko.³¹

Arktisen yhteydessä on puhuttu myös geopolitiikan paluusta ja uudesta kylmästä sodasta. Marko Lehti on tutkinut geopolitiittista mielikuvitusta ja todennut ”Itämeren alueen, Barentsin alueen ja uuden pohjoisen olevan keksintöjä, joiden avulla on hahmotettu ja hallittu kylmän sodan jälkeistä Eurooppaa”.³² Tässä artikkelissa lähdetään Marko Lehden tavoin siitä, että arktinen alue rakentuu geopolitiittisen retoriikan keinoin, jolloin median kertomukset Venäjän arktisesta alueesta osallistuvat tuon alueen merkityksen tuottamiseen ja samalla muokkaavat suomalaisten käsitystä siitä.

Venäjän arktisen alueen muuttuva kuva

Venäjän maapinta-alasta kolmasosa sijaitsee napapiirin pohjoispuolella ja rantaviivasta liki 20 000 kilometriä rajautuu arktisille merialueille. Maantieteellisestä ja geostrategisesta näkökulmasta Venäjä on arktinen suurvalta. Venäjän vuonna 2013 hyväksymän arktisen strategian³³ kantava teema on Venäjän kansallisten etujen turvaaminen pohjoisella pallonpuoliskolla. Nämä pyrkimykset ja toisaalta arktisen alueen kehittymättömyys ja heikot sosioekonomiset puitteet ovat olleet omiaan vahvistamaan lännen käsityksiä Venäjän sotilaspoliittisista intentioista pohjoisessa.

Arktisen alueen kehittäminen ja kansallisen turvallisuuden vahvistaminen pohjoisessa on prosessi, joka sai alkunsa presidentti Vladimir Putinin ensimmäisen kauden alussa. Jo vuonna 2001 Venäjä ensimmäisenä valtiona jätti hakemuksen YK:n merioikeuteen mannerjalustavaateineen. Vuonna 2004 Venäjän valtakunnanpuolustusministeriö³⁴ (*Gosudarstvennii sovjet*) julkaisi muistion, jossa käsiteltiin pohjoisia alueita ja käytiin läpi jo varsinaisen arktisen strategian (2013) teemoja.³⁵ Venäjän Arktinen alue tai kirjaimellisesti ottaen arktinen vyöhyke (*zona*), määriteltiin merialueita lukuun ottamatta presidentin ukaasilla 2.5.2014. Vyöhykkeeseen luetaan pääasiassa alueet, jotka sijaitsevat napapiirin pohjoispuolella, vaikka mukaan on otettu myös napapiirin eteläpuoleisia alueita, kuten Arkangelin alue.³⁶ Venäjän hallituksen alainen Arktinen komissio (*Goskomissija po razvitiju Arktiki*) perustettiin Vuonna 2015 perustettiin koordinoimaan aluetta koskevaa hallintoa, mikä merkitsi päätöksenteon keskittämistä Moskovaan alueiden kustannuksella.

Venäjän pohjoisuus on siis maantieteellinen tosiasia, mutta myös identiteettipoliittinen narratiivi. Venäjällä pohjoinen ja arktisuus ovat olleet vahvasti osa kansallista identiteettipoliittikkaa presidentti Putinin valtakaudella. Laajat alueet määritettiin

³¹ Vihavainen 2004, 435; 437.

³² Lehti 2003, 110.

³³ Strategija razvitija Arktičeskoi zony Rossiskoi Federatsii i obesbetšenija natsionalnoi bezopasnosti na period do 2020 goda.

³⁴ Presidentin alaisuudessa toimii aluejohtajista koostuva neuvonantava elin eli valtakunnanpuolustusministeriö (*Gosudarstvennii sovjet*).

³⁵ Zasedanie prezidiuma Gosudarstvennogo sovjeta No 36, 28.04.2004.

³⁶ Ukaz presidenta Rossiiskoi Federatsii, No 296, 02.05.2014.

Neuvostoliiton ja vielä Venäjänkin aikana pohjoisiksi (*severnoje*) tai ”pohjoiseen rinnastettaviksi” (*privavjonnyje k severu*) alueiksi, mutta nyt niiden rinnalle on tullut narratiivi arktisesta Venäjästä. Venäjän arktisen alueen rooli muotoutui jo 1930-luvulla keskeiseksi. Varhaiset tutkimusretket polaarialueille loivat pohjaa myöhemmin Neuvostoliitossa alkaneelle arktisten alueiden ”valloitukselle” (*osvojenije severa*). Ensimmäisen viisivuotissuunnitelman aikaan ilmailun ja merenkulun sankaritarinat kietoutuivat osaksi Neuvostoliiton suuruuden hegemoniaa ja sankarimyyttiä vahvistettiin sosialistisen realismin hengessä taiteen ja kirjallisuuden piirissä.³⁷ Arktinen hegemonia liittyi vahvasti nationalistiseen ajatteluun ja tieteellä oli siinä keskeinen rooli.³⁸

Venäjän nykyisessä kansallisen identiteetin rakentamisessa on nähty samankaltaisuuksia Stalinin ajan Neuvostoliittoon, eikä arktinen alue tee tässä suhteessa poikkeusta. Pavel Baev on todennut, että Venäjän johto pyrkii käyttämään venäläisten alitajuista käsitystä Venäjän pohjoisuudesta oman politiikkansa välineenä yhdistäessään stalinistisen propagandan keinoja nykyaikaisten viestintäteknologioiden kanssa.³⁹ Tästä yhtenä esimerkkinä voidaan pitää venäläisen tutkimusretkikunnan suorittamaa Venäjän lipun laskemista pohjoisnavan aliseen merenpohjaan vuonna 2007.

Edellä mainittu 1930-luvulla alkanut pohjoisen valloittaminen on toiminut jonkinlaisena esikuvana nykyiselle arktisten alueiden kehittämiseksi. Toisaalta, historiallisesta katsannosta Venäjän pohjoista leimaa karkotusten, pakkotyön ja vankileirien saariston muisto, mikä liittyy alueiden teollistamiseen ja kaupungistamiseen 1920-luvulta lähtien. Siksi onkin ristiriitaista⁴⁰, että juuri sama alue on nykyisen Venäjän politiikassa keskeisessä roolissa kansallisen identiteetin rakentamisessa tai eräänlaisena ”kansakuntaisuuden lippulaivana”.⁴¹

Alexander Sergunin ja Valery Konyshchev ovat todenneet, että Venäjän arktisesta politiikasta esitetään hyvin äärimmäisiä mielipiteitä tutkimuksen piirissä, sillä objektiivista tutkimusta on olemassa hyvin vähän.⁴² Heidän mukaansa läntiset tutkijat kuvaavat Venäjän arktista politiikkaa usein ekspansionistiseksi ja aggressiiviseksi. Toinen ryhmä, johon kuuluvat lähinnä venäläiset tutkijat, esittää Venäjän aikeet arktisella alueella anteeksipyytelevään sävyyn lähinnä puolustukseen keskittyvinä, jonka taustalla on Venäjän oikeutettujen intressien suojeleminen. Kolmantena ryhmänä – tosin marginaalisena – Sergunin ja Konyshchev mainitsevat länsivastaiset kirjoittajat, jotka eivät epäröi kutsua Venäjää revisionistiseksi ja ekspansionistiseksi suurvallaksi, jonka arktisen politiikan tulisi olla määrätietoista lännen ”tunkeutumisen”

³⁷ McCannon 1998, 82.

³⁸ Kts. Nilsson 2009, 10–12.

³⁹ Baev 2010.

⁴⁰ Tämä ristiriitaisuus ei kuitenkaan ole tavatonta Venäjällä. Vastaava identiteettiin liittyvä historiallinen tapahtuma on Suuri isänmaallinen sota, joka on presidentti Putinin valtakaudella tuotu onnistuneesti osaksi nyky-venäläisten identiteettiä ja arkipäivää, huolimatta sodan valtavista tappioista ja siihen liittyneistä kauheuksista.

⁴¹ Marlene Laruelle (2014) on todennut Arktiksen olevan keskeinen Venäjän identiteetin rakennuksessa.

⁴² Sergunin & Konyshchev 2014, 69.

estämiseksi.⁴³ Tutkijoiden näkemys noudattelee Venäjän ulkopoliitiikan keskeistä periaatetta aggressiivisesta lännestä, jonka tarkoituksena on aiheuttaa hajaannusta Venäjällä.

Serguninin ja Konyshevin esittämä näkemys läntisten tutkijoiden näkökulmasta Venäjän arktiseen alueeseen sopii yhteen sen mediassa käydyn kiistelyn kanssa, joka liittyi Ulkopoliittisen instituutin julkaiseman Venäjä-raportin⁴⁴ jälkipuintiin. Raportissa Venäjän arktinen alue esitettiin arvaamattomana. Timo Koivurova kommentoi raporttia HS:n vieraskynässä⁴⁵, että hän ei voi yhtyä tutkijoiden näkemykseen siitä, että ”yleinen epävakaus arktisella alueella on kasvanut, turvallisuustilanne heikentynyt ja perinteinen turvallisuuskonfliktti voi tehdä paluun alueelle”. Koivurova painottaa Venäjän noudattavan kansainvälisiä sopimuksia arktisella alueella ja korostaa Arktisen neuvoston ja Barentsin yhteistyön jatkuneen Krimin tapahtumista huolimatta.⁴⁶ Samalla tavoin korostivat Harri Mikkola ja Juha Käpylä Venäjän arktista aluetta dialogin ja yhteistyön tilana, vaikka heidän kirjoituksensa Helsingin Sanomissa antaakin ristiriitaisen viestin. Kirjoittajat analysoivat maailmanpoliittisen tilanteen muuttumista vuoden 2014 Krimin valtauksen jälkeen ja pohtivat Venäjän arvaamattomia toimia pohjoisessa. Alueen turvallisuuspoliittinen tilanne on heidän mukaansa muuttunut ja epäluulo Venäjää kohtaan kasvanut.

”Epävarmuutta eivät myöskään vähennä Venäjän yliammut arviot Arktisen kautta tulevasta ulkoisesta uhasta ja merkittävät panostukset arktisen sotilasvoiman kehittämiseen. Venäjä on myös perustanut uuden arktisen alueen sotilaskomento-rakenteen. Tämän toimintaa on testattu ennalta varoittamatta massiivisissa valmiusharjoituksissa, joissa Venäjä on osoittanut kykynsä nopeaan sotilaalliseen toimintaan.”⁴⁷

Kirjoituksessa ei määritellä tarkemmin, mitä nuo edellä mainitut yliammut arviot ovat, mutta diskurssi on hyvin toisenlainen kuin vuonna 2009. Tuolloin Rauna Kuokkanen kirjoitti näkökulma-puheenvuorossa Lapin Kansassa:

”Nimellisesti liittoutumattomien maiden Ruotsin ja Suomen lisääntyvä osallistuminen Naton toimintaan on keskeinen ulottuvuus sotilasliiton arktisen alueiden militarisointi-suunnitelmissa. (...) Nato on maailman suurin ydinaseiden haltija ja sotakoneisto. Sotilasliiton rynnistäminen pohjoisille maa- ja vesialueille on osa arktisen militarisointia, jossa myös Venäjä on enenevässä määrin mukana. Venäjän sotilaskoneet ovat lentäneet arktisilla alueilla ja Norjan rannikolla kesästä 2007 lähtien.”⁴⁸

⁴³ Sergunin & Konyshev 2014, 69–70.

⁴⁴ Muuttuva Venäjä Suomen lähialueilla, 2016. Ulkopoliittinen instituutti.

⁴⁵ Uhkaako Venäjä arktisen alueen turvallisuutta? Helsingin Sanomat 11.09.2016.

⁴⁶ Helsingin Sanomat 11.09.2016.

⁴⁷ Helsingin sanomat 29.08.2015.

⁴⁸ Lapin Kansa 05.07.2009.

Kuokkanen viittaa Naton läsnäoloon ja aktiivisuuteen pohjoisilla alueilla, sekä kylmän sodan hengen paluuseen. Tämä näkökulma taustoittaa Kuokkasen huolta alueen alkuperäiskansojen oikeuksista ja sotilaallisen toiminnan vaikutuksista poronhoitoon. Hän tuo myös esiin Naton vahvan roolin arktisen militarisoinnissa, sekä Pohjoismaiden osallistumisen tähän prosessiin. Tässä katsannossa yksin Venäjä ei uhkaa koko muuta arktista aluetta, vaan käynnissä on prosessi, johon kaikki arktisen valtiot osallistuvat.

Lehdistön kuva: ympäristökysymykset pohjoisessa

Ilmastonmuutos on aihe, joka esiintyy mediassa tasaisin väliajoin pohjoisista alueista puhuttaessa. Siperiassa on ilmaston lämpenemisen seurauksena havaittu maaperän vajoamia, joiden uskotaan syntyneen ikiroudan sulamisen seurauksena. Aineistossa ilmastonmuutokseen viitataan 51 artikkelissa (12 %)⁴⁹, mikä on yleisimmin mainittu asiavana koko aineistossa. Useimmissa artikkeleissa ilmastonmuutos ei kuitenkaan suoraan liity Venäjän rooliin arktisella alueella, vaan sen avulla kehystetään narratiivia nopeasti muuttuvasta alueesta, jonka tulevaisuuteen liittyy paljon epävarmuustekijöitä. Ilmastonmuutoksen tutkimiseksi yhteistyö venäläisten kanssa on tärkeää suomalaisille tutkijoille ja Siperia mielenkiintoinen tutkimuskohde.⁵⁰

Suomessa 1990-luvulla keskustelu ympäristöstä kiertyi Kuolan ympäristötuhojen ympärille. *Lapin Kansassa* vuosina 1996–1997 viitataan Kuolan niemimaalla sijaitseviin teollisuuslaitoksiin ja ydinjätekeskittymiin, joiden olemassaolon paljastuminen 1980-luvulla glasnostin aikana, oli osaltaan aiheuttamassa Suomessa puhjennutta ympäristötuhokeskustelua. Ympäristöuhkiin liittyen mielenkiintoisen puheenvuoron vuonna 1997 kirjoitti Ilmari Susiluoto, joka viittasi Venäjällä tapahtuvaan potentiaaliseen ympäristökatastrofiin.

”Valtiotieteen tohtori Ilmari Susiluodon mielestä maassamme käydyin turvallisuuspoliittisen keskustelun, Nato-problematiikan ja helikopterihankintojen varjoon on jäänyt se mikä meitä todellisuudessa kaikkein eniten uhkaa, nimittäin ekokatastrofi idästä. Millaisin eväin me olemme siihen valmistautumassa? Oikea vastaus on: ei millään tavalla, koska monilla tahoilla halutaan sulkea ekologiset kysymyksenasettelut pois turvallisuuspolitiikasta.”⁵¹

Susiluoto rinnastaa Suomen turvallisuuspolitiikan ja ympäristökatastrofiin valmistautumisen. Tässäkin tapauksessa uhka tulee idästä, mutta se edustaa uudenlaista uhkaa, johon Suomi ei ollut samalla tavoin varautunut kuin sotilaallisiin uhkiin. Kylmän sodan päättyminen oli vielä lähimuistissa. *Lapin Kansan* kolumnisti Markku Torkko muistutti jo vuotta aikaisemmin, Tšernobylin 10-vuotispäivänä, että emme saisi tuudittautua turvallisuudentunteeseen, koska

⁴⁹ Prosentti on laskettu aineistomäärästä (N=417) koko ajanjaksolta 1996–2016 mukaan lukien molemmat sanomalehdet (HS ja LK).

⁵⁰ Helsingin Sanomat 24.03.2015, 31.03.2015.

⁵¹ *Lapin Kansa* 17.11.1997.

”*Novaja Zemljan arktinen ydinhauta sijaitsee hyvin lähellä Suomea*”.⁵² 2000-luvulla ydinjätteistä ei enää kirjoitettu, mikä ei merkitse sitä, että ongelma olisi poistunut vaan pikemminkin siitä, että uudenlaiset esimerkiksi ilmaston lämpenemiseen ja kiihtyvään hiilivetyjen hyödyntämiseen liittyvät ympäristöuhkat ovat tulleet tilalle. Laajat alueet Venäjän arktisella vyöhykkeellä ovat jo nyt pahoin saastuneita. Pahiten neuvostoajan välinpitämättömyydestä kärsineitä ovat Murmanskin, Norilskin ja Arkangelin alueet ja Länsi-Siperian öljy- ja kaasukenttien ympäristö. Lisähuolta aiheuttavat ydinjätteen varastointi ja koko maailman laajin, käytöstä poistettujen sekä uusien ydinkäyttöisten siviili- ja sotilasinstallaatioiden keskittymä alueella.⁵³

Lännen asettamien talouspakotteiden seurauksena Venäjän kanssa tehtävä ympäristöyhteistyö on ollut jäissä. Huolensa asian suhteen on ilmaissut mm. Paavo Lipponen, jonka mielestä nyt olisi todellinen kiire puuttua Venäjän mustan hiilen päästöihin.

*Luoteis- ja Pohjois-Venäjällä on tuhansia paikallisia lämpövoimaloita, jotka käyttävät raskasta polttoöljyä ja kivihiiltä erittäin alhaisella hyötysuhteella. Lumen ja jään päälle laskeutunut musta hiili sulattaa vauhdilla napa-alueita. Viivyttelyyn ei ole varaa, Lipponen sanoo. Venäjä pitää saada mukaan. Se ei vain ole kovin yksinkertaista.*⁵⁴

Paavo Lipponen ei ole ollut ainoa huolestunut, sillä useat kansanedustajat toivoivat ympäristöyhteistyön jatkumista pakotteista huolimatta, ollen erityisesti huolissaan Itämeren tilanteesta.⁵⁵ Ekologiset ongelmat ovat ihmisen toiminnan ja yhteiskunnallisen päätöksenteon seurauksia eli tässä mielessä yhteiskunnallisia ongelmia.⁵⁶ Poliitikkojen tarve pyrkiä jatkamaan ympäristöyhteistyötä jännitteisistä suhteista ja talouspakotteista huolimatta kertonee siitä, että ympäristöasiat ovat helpommin lähestyttäviä kuin kovaan turvallisuuteen liittyvät kysymykset. Ympäristöyhteistyö oli Suomen ja Venäjän välillä aktiivisessa vaiheessa vielä ennen EU-pakotteiden voimaantuloa. Kuolaan oli suunnitteilla uusia suojelualueita, kuten Itä-Saariseläksi kutsuttu alue UKK-puiston jatkeeksi Venäjän puolelle.⁵⁷ Ympäristöyhteistyö kuvataankin poikkeuksetta hyvänä asiana, jota Suomen tulisi jatkaa poliittisista jännitteistä huolimatta. Venäjältä uhkaava ympäristökatastrofi on muuttunut 1990-luvun ydinjäte- ja metsätuhokeskusteluista ikiroudan sulamisen ja ilmastomuutoksen narratiiveihin.

Lehdistön kuva: sotilaallinen varustautuminen

Kylmän sodan perintö arktisen alueen hallinnassa ei ole hävinnyt, vaikka 1990-luvun lopulla elettiinkin aikoja, jolloin Arktis ei juuri ollut poliittisen mielenkiinnon keskiössä. Suomi oli

⁵² Lapin Kansa 26.04.1996.

⁵³ Sergunin & Konyshov 2014, 73.

⁵⁴ Helsingin Sanomat 15.11.2015. Samassa haastattelussa Paavo Lipponen kertoo Pohjoisen ulottuvuuden politiikkaa, jonka alkusysäyksenä oli huoli Kuolan niemimaan päästöistä ja Venäjän ydinjätteistä. Yhteistyö johti lopulta EU:n ja Venäjän ympäristökumppanuuteen.

⁵⁵ Helsingin Sanomat 15.01.2015.

⁵⁶ Väliverronen 1996, 38.

⁵⁷ Lapin Kansa 06.12.2013.

mukana perustamassa Barentsin euroarktista neuvostoa vuonna 1993 ja vuonna 1996 Arktista neuvostoa, mitä edelsi vuonna 1991 alkanut Rovaniemi-prosessiksi kutsuttu hallitustenvälisen ympäristöyhteistyön aloittaminen. Edellä mainitut elimet eivät käsittele sotilaallisia kysymyksiä, mutta ne olivat silti tulosta kylmän sodan päättymisestä sekä Mihail Gorbatšovin puheesta vuonna 1987 alkaneesta lännen ja Venäjän suhteiden lieventymisestä. Kylmä sota -narratiivi kehystää tarinaa arktisesta alueesta sotänäyttämönä, joka poliittisen tahtotilan kautta on kehittynyt nykyiseksi ”rauhan alueeksi”.⁵⁸

Aktiivinen keskustelu Venäjän varustautumisesta pohjoisessa ajoittuu vuosille 2014–2015, jolloin mediassa uutisoitiin taajaan Venäjän uusista joukoista Suomen itärajan tuntumassa. Venäjän arktisen alueen tilanne näyttäisi kärjistyvän usein *Nato vastaan Venäjä –keskusteluksi*, mikä jossain määrin heijastelee kylmän sodan aikaista vastakkainasettelua. Venäjän asevoimien päällikkö Nikolai Makarov kommentoi Suomen vierailullaan toukokuussa 2012, että Suomen Nato-jäsenyys olisi uhka Venäjän turvallisuudelle. Hän viittasi Naton ja erityisesti Yhdysvaltojen sotaharjoituksiin arktisella alueella, joihin Suomi on ottanut osaa. Makarov kuitenkin totesi Venäjän pyrkivän ”*Arktiksen säilyttämiseen ja rauhaan*”.⁵⁹ Venäjän vuonna 2015 julkaisema meridoktriini oli selvästi vastaus Makarovin edellä esitettyyn huoleen, sillä siinä todetaan, ettei ”*sotilasliitto Naton kaluston tuominen Venäjän rajoille ole hyväksyttävää*”.⁶⁰

Molemmissa tarkasteltavissa sanomalehdissä pohditaan Venäjän pohjoisten alueiden varustautumisen seurauksia Suomelle. Ari Rautalan mukaan arktisen alueen sotilaallinen merkitys kasvoi kylmän sodan päätyttyä, koska Venäjälle jäi vain osia Mustasta merestä ja rajoitettu alue Itämerellä. Sotilaspoliittisesti huomio kääntyi luontevasti pohjoiseen missä sijaitsevat lisäksi valtavat luonnonvarat.⁶¹ Sen vuoksi kriittinen infrastruktuuri on Venäjän arktisille alueille ensiarvoisen tärkeää, mikä liittyy Muutosten Venäjä -raportin mukaan asevoimien modernisoimiseen ja pelastustoiminnan kehittämiseen, eikä Venäjän tai muiden rantavaltioiden militarisoimiseen.⁶² Kattavan pelastusverkoston luominen arktisille alueille on epäilemättä ollut yksi painopiste Venäjän avatessa uudelleen neuvostoaikaisia sotilastukikohtia. Mediassa on kuitenkin vuoden 2014 jälkeen korostunut kuva jännitteisestä tilanteesta maailmanpolitiikassa, joka on heijastunut myös arktiselle alueelle:

*”Venäjän ja lännen väliset jännitteet ovat korkeimmillaan sitten kylmän sodan päättymisen Ukrainan kriisin vuoksi.”*⁶³

*”Venäjä on muuttanut suhtautumistaan naapurivaltioihin, ja ilmapiirin kylmentyminen on nähtävissä myös tutkijapiireissä.”*⁶⁴

⁵⁸ Arktisen alueen muuttuneista määritelmistä perusteellisen kuvan antaa esim. Keskitalo, E. C. H. 2002, 43–57.

⁵⁹ Helsingin Sanomat 06.06.2012.

⁶⁰ Helsingin Sanomat 10.08.2015.

⁶¹ Rautala 2013, 12.

⁶² Muutosten Venäjä 2012, 24.

⁶³ Lapin Kansa 17.03.2015.

⁶⁴ Lapin Kansa 10.01.2015. Kommentoijana jutussa oli tutkimusprofessori Monica Tennberg.

”Venäjän ja länsimaiden välille on virittynyt kylmän sodan jännite. Ahdistus kasvaa myös Suomessa, kun Venäjä kasvattaa arktisia joukkojaan ja asearsenaaliaan Suomen koillisrajan tuntumassa.”⁶⁵

Lapin Kansassa analysoitiin realistisesti, että Suomessa ahdistus kasvaa, kun rajan läheisyydessä toiminta aktivoituu. Saman jutun yhteydessä kenraalimajuri Jorma Ala-Sankila kommentoi lähiajan otsikoita ”sotahysteriaksi”.

”Suomen kannattaa seurata tarkasti Venäjän varustautumista ja harjoituksia rajan takana, myös Kuolan alueella. Venäjä puolustaa alueella omia intressejään, mutta pahimmassa tapauksessa tällä puolustamisella saattaa olla vaikutuksia myös Suomeen.”⁶⁶

Kenraalimajuri Ala-Sankila jatkaa toteamalla, ettei Suomeen kohdistu suoranaista uhkaa, mutta *”tosiasia kuitenkin on, että emme voi välinpitämättöminä tarkastella naapurin joukkojen aktivoitumista ja kehitystä Venäjällä.”⁶⁷* Ala-Sankilan lausunnon mukaan Venäjä uhkaa Suomea, mihin ei voida suhtautua välinpitämättömästi. Käytännössä narratiivi aggressiivisesta, uhkaavasta Venäjästä kehottaa suomalaisia ryhtymään toimiin Kuolan niemimaalla ja rajan läheisyydessä tapahtuvan militarisoitumisen takia. Ulkopoliittisen instituutin tutkijat olivat raportissaan samoilla linjoilla todetessaan, että *”perinteinen turvallisuusdilemma tekee paluun arktiseen politiikkaan”*.⁶⁸ Heidän mukaansa yleinen epävakaus arktisella alueella on selvästi kasvanut ja turvallisuustilanne heikentynyt.

Toisenlaisia näkemyksiä ovat esittäneet useat mielipidekirjoittajat, joiden mukaan Natoon liittymisellä olisi epävakauttava vaikutus pohjoisilla alueilla. Entinen kansanedustaja Esko-Juhani Tennilä vetää suoran yhteyden mahdollisesta Nato-jäsenyydestä Suomen kannalta huononeviin mahdollisuuksiin tehdä yhteistyötä Venäjän kanssa arktisella alueella.⁶⁹ Toisaalta Venäjän joukot on raja-alueella nähty mahdollisuutena:

”Onko Alakurtin uudelleen varustaminen uhka Suomelle? Takaisin suurvallaksi haluavan naapurin toimet herättävät pelkoja, mutta Lapissa siihen ei ole mitään syytä. Mikäli sotilaat oikeasti palaavat Alakurttiin, noin 6000 asukkaan kylä herää eloon.”⁷⁰

Paikallistasolla mahdollisuuksia korostettiin. Sallan kunnanjohtaja Erkki Parkkinen totesi yksikantaan, kuinka *”Alakurtti ei uhkaa Suomea, se on päivänselvä asia”⁷¹*. Kunnanjohtaja näkee Alakurtin prikaatin avaamisen mahdollisuutena Sallan kunnalle, joka mahdollisesti tuo

⁶⁵ Lapin Kansa 06.12.2014.

⁶⁶ Lapin Kansa 04.04.2015. Näkemyksen esitti maavoimien esikuntapäällikkö, kenraalimajuri Jorma Ala-Sankila Sallassa pidetyssä seminaarissa.

⁶⁷ Lapin Kansa 04.04.2015.

⁶⁸ Venäjän muuttuva rooli Suomen lähialueilla 2016, 47.

⁶⁹ Lapin Kansa 03.06.2013.

⁷⁰ Lapin Kansa 09.03.2014.

⁷¹ Helsingin Sanomat 08.02.2015.

lisää matkailijoita ja ostovoimaa Suomen puolelle. Muutos puhetavassa ja suhtautumisessa on tapahtunut lyhyessä ajassa, sillä vuoden kuluttua näistä positiivista arvioista myös Lapissa todettiin ahdistuksen kasvaneen rajantakaisen aktivoitumisen myötä.

Lehdistön kuva: kansalliset intressit ja energia

Kansallisten intressien turvaaminen sanelee usein yhteistyön syvyyden ja muodot, niin myös arktisen kontekstissa. Vuonna 2009 Ulkopoliittisen instituutin tutkija Lotta Numminen kirjoitti *Helsingin Sanomiin* kansallisten intressien uhkaavan vesittää arktisen yhteistyön.⁷² Tuolloin kaikki viisi arktista rantavaltiota Venäjä, Kanada, Yhdysvallat, Norja ja Tanska olivat lisänneet sotilaallista läsnäoloaan Arktiksella. Numminen totesi, että erityistä huolta muissa rantavaltioissa oli herättänyt Venäjän sotilaallisen toiminnan mahdollinen laajeneminen Jäämeren kansainvälisille alueille ja ilmatilaan, mihin Kanada on vastannut lisäämällä arktisia sotaharjoituksia.

”1990-luvulla korostettiin ympäristöturvallisuutta. Nyt sotilaallinen turvallisuusajattelu on tehnyt paluun. Jäämeren rantavaltioiden lisäksi muun muassa Nato ja Euroopan unioni ovat havahtuneet siihen, että sotilaallinen toiminta alueella lisääntyy ja luo lisää haasteita. [...] Venäjä on ollut aktiivisin. Se aloitti uudelleen strategisten pommikoneiden partiointilennot ja on lähettänyt laivastoaan partiointitehtäviin arktisille vesille. Näyttävän ele oli lipun vieminen Pohjoisnavan alle.”⁷³

Venäjä on todennut puolustavansa kansallisia intressejään pohjoisessa.⁷⁴ Venäjän lipun laskeminen pohjoisnavan aliseen merenpohjaan vuonna 2007 oli symbolinen teko, joka tulkittiin monien poliitikkojen toimesta Venäjän yritykseksi ”valloittaa” Pohjoisnapa. On selvää, että strategisten pommikoneiden partiointi alueella on omiaan lisäämään jännitteitä, mutta edellä olevassa sitaatissa asia esitetään sellaisin sanamuodoin, kuin Nato ja EU olisivat yllättäen *havahtuneet* huomaamaan arktisen alueen kehityksen suunnan. Venäjän kohdalla on pitkälti kyse totutusta puhetavasta, jossa Venäjä nähdään arvaamattomana naapurina. Uhka nousee hallitsevaksi tulkintakehykseksi erityisesti silloin, kun Venäjää käsitellään osana kansainvälistä järjestelmää.⁷⁵

”Arktinen alue on ollut kuin kapseloituna muualla lisääntyvältä jännitykseltä. Nyt on kuitenkin nähtävissä merkkejä, että se voi joutua erityisesti Venäjän ja Naton vastakkainasettelun välikappaleeksi.”⁷⁶

⁷² Helsingin Sanomat 09.02.2009.

⁷³ Helsingin Sanomat 27.03.2009.

⁷⁴ Strategija razvitija Arktičeskoi zony Rossiskoi Federatsii i obesbetšenija natsionalnoi bezopasnosti na period do 2020 goda 2013.

⁷⁵ Ojajärvi & Valtonen 2011, 33.

⁷⁶ Lapin Kansa 31.10.2016. Pääkirjoituksessa viitataan Rovaniemellä vierailleiden Ulkopoliittisen instituutin tutkijoiden Juha Käpylän ja Harri Mikkolan pitämään esitelmään. Lapin Kansan pääkirjoitustoimittaja yhtyy tähän analyysiin, vaikka viittaakin kritiikkiin (ei yksilöidysti), jota tutkijat ovat saaneet tutkimuksensa menetelmiin liittyen.

Vuonna 2009 Venäjä julkaisi turvallisuusstrategian, jossa todettiin ”Venäjän saattavan joutua lähitulevaisuudessa rajoillaan sotiin energiavarojen hallinnasta”.⁷⁷ Jutussa viitataan mahdollisiin energiakiistoihin Kiinan kanssa sekä arktisen alueen energiakiistoihin. Vain muutamaa kuukautta aiemmin *Helsingin Sanomat* otsikoi juttunsa *Jäämeren rantavaltiot pelaavat kuumeisesti arktista strategiapeliä*⁷⁸, missä todettiin Pohjoisen jäämeren rantavaltioiden sopineen toukokuussa 2008 Grönlannissa pidetyssä kokouksessa arktisen kilpajuoksun päättyneeksi: ”Ne [rantavaltiot] halusivat varmistaa, että kiistat arktisen alueen energiavarojen omistuksesta hoidetaan kansainvälisiä sopimuksia noudattaen.”⁷⁹ Pertti Joenniemi kehottikin Itämeren kaasuputken rakentamisesta huolissaan olevia ottamaan mallia arktisesta alueesta, missä kansalliset intressit on työnnetty syrjään.

*”Oppia voitaisiin ehkä ottaa Pohjoiselta Jäämereltä. Elokuussa 2007 venäläinen sukellusretkikunta pystytti pohjoisnavan merenpohjaan, yli neljän kilometrin syvyyteen, Venäjän lipun. Pystytys oli sinänsä pelkkä julkisuustemppu, mutta monet pitivät sitä salakavalana siirtona kilpailussa Jäämeren alla olevista mittavista öljy- ja kaasuesiintymistä. (...) Pohjoisen jäämeren piirissä tajuttiin, ettei siviililuonteisia asioita pidä kytkeä turvallisuuspolitiikkaan, ja siksi koko turvallisuuden käsite jätettiin keskustelujen ulkopuolelle. Pelkojen kierre saatiin näin katkaistuksi”.*⁸⁰

On huomattava, että mielipidekirjoituksissa ja haastatteluissa näkemykset Venäjästä tulevat selkeämmin esiin kuin journalistien kirjoittamissa jutuissa. Sanomalehtien mielipiteelliset jutut ovat kärjekkäämpiä silloin, kun kirjoittajana on joku toimituksen ulkopuolinen henkilö, esimerkiksi asiantuntija tai kansalainen.⁸¹

Venäjä aloitti mannerjalustassa sijaitsevan öljyn ensimmäiset poraukset joulukuussa 2013 Prirazlomnajan öljyesiintymällä, joka sijaitsee Petsoran merellä, noin 60 kilometriä mantereelta koilliseen. Prirazlomnajan nimi tuli Suomessa tunnetuksi, kun Greenpeacen lautalla järjestämään mielenilmaukseen osallistunut suomalainen aktivisti Sini Saarela vangittiin Venäjällä. Keskustelua käytiin aktivistien saamien syytteiden rikosnimikkeistä ja Venäjän oikeuslaitoksesta, mutta suurin kysymys eli arktisen ympäristön tila jäi lopulta sivuseikaksi.⁸²

Suomalaisessa mediassa onkin oltu varovaisia Venäjän energiasektorin, erityisesti arktisen öljyn- ja kaasuntuotannon kriittisen käsittelyn suhteen. Ympäristökatastrofikeskustelu 1990-luvulla liittyi perinteisen teollisuuden päästöihin, mutta muutoin sanomalehdissä ei juuri esiintynyt analyysiä pohjoisen luonnonvarojen hyväksikäytön seurauksista.

⁷⁷ Helsingin Sanomat 14.05.2009.

⁷⁸ Helsingin Sanomat 27.03.2009.

⁷⁹ Helsingin Sanomat 27.03.2009.

⁸⁰ Helsingin Sanomat 06.11.2009.

⁸¹ Ojajärvi & Valtonen 2011, 36.

⁸² HS 20.10.2013.

Pohdintaa median Venäjä-kuvasta arktisen kontekstissa

Tässä artikkelissa olen tarkastellut Venäjä toimintaan arktisella alueella liittyvää keskustelua kahdessa suomalaisessa sanomalehdessä. Uhkan, mahdollisuuden ja toiseuden tulkintakehyksiä sovellettaessa aineistoon, Venäjän arktiseen näyttää liittyvän kaikkia edellä mainittuja. Aineistosta nousi melko selkeästi esiin ne teemat, jotka yleisimmin esiintyvät Venäjän arktisista alueista uutisoitaessa. Näistä yleisin oli ilmastonmuutos. Muut keskeiset toistuvat teemat olivat perinteisiä Venäjä-pelkoon liitettyjä aiheita, kuten sotilaallinen varustautuminen, kylmän sodan perintö, Naton ja Venäjän vastakkainasettelu ja uhkakuvat. Myös Itämeren alueen ja Ukrainan tilanne heijastui arktista aluetta koskeviin näkökulmiin. Paikallisen ja valtakunnallisen sanomalehden uutisoinnissa oli havaittavissa eroja aiheiden painotuksissa. Lapin Kansassa korostui useammin paikallinen näkökulma arktisiin kysymyksiin. Helsingin Sanomissa näkökulma arktiseen oli yleisempi, ”ulkoapäin” tuotettu.

Ympäristökysymyksissä Venäjästä muodostui kahtalainen kuva. Ydinjätteet ja Venäjän saastunut arktinen alue esitettiin pelottavana asiana lähinnä Lapin Kansassa, mihin vaikuttaa todennäköisesti Kuolan niemimaan maantieteellinen läheisyys. Arktisen merionnettomuuden mahdollisuus tuli myös esiin. Toisaalta ympäristöyhteistyön merkitys korostui molemmissa lehdissä ja sitä verrattiin Itämeren ympäristönsuojelun hyviin käytäntöihin.

Ylirajaiset globaalit ongelmat koskettavat Suomea, vaikka meillä ei Pohjoisen Jäämeren rantaviivaa olekaan. Tällä hetkellä meneillään olevassa arktisen boomin ”toisessa aallossa” Suomessa pohditaan tapoja hyötyä arktisen alueen tulevaisuudessa avautuvista, ja jo nyt läsnä olevista taloudellisista mahdollisuuksista. Silti ilmeisin yhteistyökumppani alueella vaikuttaa epävakaalta ja arvaamattomalta. Mediassa esitetty kuva Venäjän toimista pohjoisessa painottuu uhkakuviin, joista esimerkiksi ilmastonmuutos ei kuitenkaan koske yksinomaan Venäjää vaan kaikkia valtioita. Näyttääkin siltä, että ilmastonmuutos esiintyy arktista aluetta käsittelevien aiheiden kehystarinassa lähes poikkeuksetta.

Epävakaas arktisella alueella on lisääntynyt vuodesta 2014 lähtien. Kuvan Venäjästä arktisena toimijana voisi tiivistää eräänlaiseen kauhun tasapainoon. Uhkakuvat arvaamattoman Venäjän toiminnasta, jopa sotilaallisesta konfliktista, yhdistyvät ensin Barentsin yhteistyön (1990-luvulla) ja myöhemmin pohjoisen ulottuvuuden ja arktisen neuvoston tarjoamiin mahdollisuuksiin käydä dialogia Venäjän kanssa. Toisaalta Venäjän aktivoituminen ja sotilaallinen varustautuminen näyttävät pelkoa luovina toimina, jotka voivat todellisuudessa rajoittaa Suomen halukkuutta (kahdenväliseen) yhteistyöhön, vaikka kansainvälisellä areenalla yhteistyö on jatkunut Venäjälle langetetuista talouspakotteista huolimatta. Venäjää koskevat arktiset narratiivit näyttävät vahvistavan, että Venäjä ei ole neutraali aihe uutisjutuissakaan, vaan niissä uusinnetaan ennakkokäsityksiä Venäjästä.⁸³ Pelko ja uhka liittyvät Venäjää koskevaan uutisointiin, oli kyseessä sitten Itämeren piiri tai arktinen alue. Jotta mahdolliset

⁸³ Ojajarvi & Valtonen 2011, 39.

arktista aluetta koskevat kertomukset ja niiden mahdollinen erityisyys saataisiin selville, olisi tärkeää tutkia aihetta laajemman lehtiaineiston pohjalta narratiivisen analyysin keinoin.

Lähteet ja kirjallisuus

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 1996–1997, 2008–2009, 2012–2016 (HS digitaalinen arkisto)

Lapin Kansa 1996–1997, 2008–2009, 2012–2016 (Suomen Media-arkisto)

Internet-aineisto

Arktinen alue – uusia mahdollisuuksia Suomelle. Kokoomuksen eduskuntaryhmä.

<https://frantic.s3-eu-west-1.amazonaws.com/kokoomus/arktinen-raportti.pdf>.

Barents observer 28.01.2016. Indigenous peoples' organization declared as foreign agents.

<https://thebarentsobserver.com/en/society/2016/01/indigenous-peoples-organization-fined-law-foreign-agents>.

Kai Paananen: Venäjä, Itämeri ja arktinen yhteistyö Suomen mahdollisuuksina, Domus baltica, pulloposti nro 24/2013.

<http://www.centrumbalticum.org/pulloposti/ven%C3%A4j%C3%A4-it%C3%A4meri-ja-arktinen-yhteisty%C3%B6-suomen-mahdollisuuksina>

Lipponen Paavo. Pohjoinen tahtotila. Elinkeinoelämän keskusliitto.

https://ek.fi/wp-content/uploads/Pohjoinen_tahtotila.pdf.

Strategija natsionalnoi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii do 2020 goda, 2009.

<https://rg.ru/2009/05/19/strategia-dok.html>

Strategija razvitija Arktitšeskoj zony Rossiskoi Federatsii i obesbetšeniija natsionalnoi bezopasnosti na period do 2020 goda.

<http://government.ru/media/files/2RpSA3sctElhAGn4RN9dHrtzk0A3wZm8.pdf>.

Suomen arktinen strategia 2013. Valtioneuvoston kansalian julkaisusarja 14/2013.

<http://vnk.fi/documents/10616/334509/Arktinen+strategia+2013/fc8d6442-daa6-4e94-b774-84b863393977>.

Suomi tavoittelee kasvua arktisilta merialueilta, Tekes 22.01.2014.

<http://www.tekes.fi/nyt/uutiset-2014/suomi-tavoittelee-kasvua-arktisilta-merialueilta/>

Suomi tarvitsee arktisen yhteistyön ministerin, HS 09.11.2013.

Ukaz presidenta Rossiiskoi Federatsii, No 296, 02.05.2014.

<http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?3631997>.

Zasedanie prezidiuma Gosudarstvennogo soveta No 36, "Osnovnyje napravlenija gosudarstvennoi politiki v otnoshenii severnyh territorii Rossii", 28.04.2004.

<http://archive.kremlin.ru/text/appears2/2004/04/28/97302.shtml>.

Tutkimuskirjallisuus

- Ahmed, Sara 2003. Pelon politiikka. Teoksessa: Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.). *Erilaisuus*. Vastapaino, Tampere, 189–211.
- Baev, Pavel 2010. Russia's Arctic Policy. Geopolitics, mercantilism and identity-building. *UPI FIIA, Briefing paper 73*.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2003 (1998, 1. painos). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Harle, Vilho & Moisio, Sami 2000. Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka. Vastapaino, Tampere.
- Karemaa, Outi 2006. Suomalaisen venäläisvihan synty. Teoksessa: Nikula, Jouko (toim.). *Katse Venäjään – Suomalaisen Venäjä-tutkimuksen antologia*. Aleksanteri-sarja 3:2006, 490–512.
- Keskitalo, E. C. H., 2002. *Constructing 'the Arctic'. Discourses of international region-building*. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Koskela, Hille 2009. *Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Laruelle, Marlene 2014. *Russia's Arctic Strategies and the Future of the Far North*. M. E. Sharpe, Armonk New York.
- Lehti, Marko 2003. Geopoliittisen mielikuvituksen tutkimus: tilan ja ajan hallinnan politiikka. Teoksessa: Vilho Harle & Sami Moisio (toim.). *Muuttuva geopolitiikka*. Gaudeamus, Tampere, 110–129.
- McCannon, John 1998. *Red Arctic: Polar Exploration and the Myth of the North in the Soviet Union, 1932-1939*. Oxford University Press.
- Martikainen, Toivo, Pynnöniemi, Katri, Saari, Sinikukka & Ulkopoliittisen instituutin työryhmä. Venäjän muuttuva rooli Suomen lähialueilla. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 34/2016*.
- Muutosten Venäjä 2012. *Puolustusministeriö*.
- Nieminen, Hannu & Pantti Mervi 2009. *Media markkinoilla. Johdatus joukkoviestintään ja sen tutkimukseen*. Loki-kirjat, Helsinki.
- Nilsson, Annika E. A 2009. Changing Arctic Climate: More than Just Weather. Teoksessa Shadian, J. M. & Tennberg, M. (toim.). *Legacies and Change in Polar Sciences. Historical, Legal and Political Reflections on the International Polar Year*, Ashgate, 9-33.

Ojajärvi, Sanna & Valtonen, Sanna 2011. Karhun ja kassakoneen naapurissa: journalismin ja kansalaisten venäjät. Teoksessa: Lounasmeri, Lotta (toim.). *Näin naapurista. Median ja kansalaisten Venäjä-kuvat*. Vastapaino, Tampere.

Pietiläinen, Jukka 2011. Venäjä – uhka vai mahdollisuus? Teoksessa: Lounasmeri, Lotta (toim.). *Näin naapurista. Median ja kansalaisten Venäjä-kuvat*. Vastapaino, Tampere.

Raittila, Pentti 2011. Venäjä kansalaismielipiteessä. Teoksessa: Lounasmeri, Lotta (toim.). *Näin naapurista. median ja kansalaisten Venäjä-kuvat*. Vastapaino, Tampere, 125–168.

Raittila, Pentti 2004. *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä*. Tampere University Press.

Rautala, Ari 2013. Arktinen alue Venäjän sotilaallisesta näkökulmasta. *Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 4: Työpapereita № 48*. Helsinki.

Robin, Corey 2004. *Fear. The History of a Political Idea*. Oxford University Press.

Sergunin, Alexander & Konyshov, Valery 2014. Russia in search of its Arctic Strategy: between hard and soft power? *The Polar Journal*, Vol. 4, No. 1, 69-87.

Vihavainen, Timo 2013. *Ryssäviha. Venäjän-pelon historia*. Minerva, Helsinki.

Vihavainen, Timo 2009. Uusi asetelma – Uusi identiteetti? Teoksessa: Timo Vihavainen (toim.). *Venäjän kahdet kasvot – Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. Edita, Helsinki, 433–443.

Väliveronnen, Esa 1996. *Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus*. Vastapaino, Jyväskylä.